

**PUNKTUATSION XATOLAR USTIDA ISHLASH METODIKASI.
FIKRNI MANTIQUIY IZCHILLIKDA IFODALASH MEZONLARI**

Barchinoy To'rayeva

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada tilshunoslikning punktuatsiya bo'limi, punktuatsion xatolar, xatolar ustida ishlash metodikasi haqida va fikrni mantiqiyligi, izchilligini ifodalash mezonlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: til, tilshunoslik, punktuatsiya, tinish belgilari, fikr, izchillik, mezon, mantiq, metodika.

**METHODOLOGY FOR WORKING ON PUNCTUATION ERRORS.
CRITERIA FOR EXPRESSING THOUGHT IN LOGICAL CONSISTENCY**

ANNOTATION

This article discusses the punctuation section of linguistics, punctuation errors, methods of working on errors, and criteria for expressing logicity and consistency of thought.

Keywords: language, linguistics, punctuation, punctuation marks, thought, consistency, criterion, logic, methodology.

**МЕТОДИКА РАБОТЫ НАД ПУНКТУАЦИОННЫМИ
ОШИБКАМИ. КРИТЕРИИ ЛОГИЧЕСКОЙ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ
ВЫРАЖЕНИЯ МЫСЛИ**

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются пунктуационный раздел языкознания, пунктуационные ошибки, методы работы над ошибками, а также критерии логичности и последовательности выражения мысли.

Ключевые слова: язык, языкознание, пунктуация, знаки препинания, мысль, последовательность, критерий, логика, методика.

Til – tafakkurning asosiy quroli, nutq esa shaxsning madaniyati va dunyoqarashini ko‘rsatib beruvchi vositadir. O‘quvchilarning yozma nutqida uchraydigan asosiy muammolardan biri punktuatsion xatolardir. To‘g‘ri tinish belgilaridan foydalanish matnning mazmunini aniq, ifodali hamda mantiqan izchil qilishga yordam beradi. Shu bois, maktab va oliy ta‘lim tizimida punktuatsion xatolar ustida ishlashning samarali metodikasini ishlab chiqish, shuningdek, fikrni mantiqiy izchillikda ifodalash mezonlarini o‘quvchilarga singdirish dolzarb masala hisoblanadi.

1. Punktuatsion xatolar turlari : O‘quvchilar yozma ishlarida ko‘p uchraydigan xatolar: Vergulni noto‘g‘ri qo‘yish yoki umuman qo‘ymaslik; Nuqta, ikki nuqta, nuqtali vergul kabi belgilarni e‘tiborsiz qoldirish; Qo‘sh tirnoq, tire, qavs belgilarini noto‘g‘ri ishlatish; Gapning intonatsion va grammatik qurilishini hisobga olmaslik.

2. Punktuatsion xatolar ustida ishlash metodikasi Punktuatsion savodxonlikni oshirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi:

1. Nazariy bilimni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish – har bir tinish belgisining vazifasini misollar orqali o‘rgatish.

2. Xatolarni tahlil qilish – o‘quvchilarning yozma ishlaridan punktuatsion xatolarni topish va ularni tuzatish.

3. Interfaol metodlar – “Insert”, “Klaster”, “Aqliy hujum” kabi usullar orqali tinish belgilarini o‘rgatish.

4. Taqqoslash va izohlash – noto‘g‘ri qo‘yilgan va to‘g‘ri qo‘yilgan tinish belgilari misollarini solishtirish.

5. Diktant va ijodiy yozuvlar – matn yozish jarayonida o‘quvchilarni mustaqil tinish belgilari qo‘yishga o‘rgatish.

3. Fikrni mantiqiy izchillikda ifodalash mezonlari

Yozma ishlar tahlilida faqat punktuatsion savodxonlik emas, balki fikrning mantiqiy izchilligi ham muhimdir. Uning mezonlari quyidagilardan iborat:

Aniqlik – fikr ravshan, tushunarli va mantiqan to‘g‘ri ifodalanishi kerak.

Izchillik – matnning kirish, asosiy qism va xulosasi o‘zaro bog‘liq bo‘lishi lozim.

Mantiqiy bog‘liqlik – gap va jumlar bir-birini to‘ldirib, umumiy mazmunni ifodalashi zarur. Uslubiy moslik – matn mazmuniga mos so‘z tanlash va jumalarni grammatik

jihtadan to'g'ri tuzish. Xulosadorlik – yozilgan fikr yakunda asosiy g'oyani umumlashtirib berishi lozim. Punktatsion xatolar ustida ishlash va fikrni mantiqiy izchillikda ifodalashni o'rgatish – o'quvchilarda yozma savodxonlikni rivojlantirishning muhim omilidir.

Tinish belgilarining o'z o'rnida qo'yilishi nafaqat matnning grammatik to'g'riligini, balki uning estetik go'zalligi va mantiqiy ravonligini ta'minlaydi. Shu sababli, o'qituvchilar punktatsion mashqlar, ijodiy yozuvlar va zamonaviy interfaol metodlar orqali bu jarayonni samarali tashkil etishlari lozim. Xato yozishdagi asosiy muammolar

Diktantda yo'l qo'yilgan xato o'quvchi yoshi va sinfidan kelib chiqib, u bilishi zarur deb qaralgan biror mavzuni yaxshi o'zlashtirmagani yoki tushunmaganini bildiradi. Qolaversa, o'quvchi yo'l qo'yayotgan xatoga qarab, uning nutqiy rivojlanish darajasi va muammoli jihatlari haqida xulosa chiqarish mumkin. Tovushlarni almashtirib yoki xato gapiradigan bola, albatta, diktantda ham o'sha so'zlarni xato yozadi. Tazyiq ostida bo'lib, kimdandir yoki nimadandir muntazam qo'rqib yurgan o'quvchi ham so'zlarning oxiridagi harflarni qoldirib ketadi. Xullas, imlo masalasi doimo dolzarb va jiddiy bo'lib kelgan. Shu bois, u pedago-gikada hal etilishi shart bo'lgan muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Mutaxassislar imloviy savodxonlikni shakllantirish uchun imlo qoidalari ustida muntazam ishlab, bir qator ta'limiy diktantlarni o'tkazishni va o'quvchilar- ning imloviy savodxonlik darajasini muntazam tekshirib, tahlil qilib borishni maslahat beradi. Ammo ular ustida ishlashdan oldin o'qituvchi o'quvchilar yo'l qo'yayotgan xatolarni guruhlashtirib olishi zarur.

Ona tili darslarida o'quvchilarning ona tili daftarlarini ko'zdan kechirsak, quyidagi xatolarga duch kelamiz:

- grafik xatolar: harf elementlarini tashlab ketish, harflarni tushirib qoldirish, ularning o'rinlarini almashtirib qo'yish va h.k;
- so'z o'zagidagi xatolar: jarangli va jarangsiz undoshlarni almashtirish, yonma-yon kelgan bir xil undoshlarning birini tashlab ketish, talaffuzda tushib qoladigan undoshlarni yozuvda ham tashlab ketish;
- so'z va shakl yasovchi qo'shimchalarni xato yozish;
- bo'g'in ko'chirishdagi xatolar;

— bosh harflarni qoʻllashdagi xatolar;

— shevaga oid xatolar. Mantiq dalil keltirish va xulosa chiqarish prinsiplarini oʻrganuvchi falsafiy tadqiqotdir. Formal fan sifatida mantiq abstrakt unsurli tizimlarni tadqiq etadi, bu unsurlar taʼkid yoki argumentlar boʻlishi mumkin. Mantiq muammolari oʻzi ichiga paradokslar, xatolar, sabab va oqibatlar orasidagi bogʻlarga oid savollarni oladi. Mantiq — toʻgʻri tafakkur yuritishning asosiy qonunlari va shakllari haqidagi fan. Mantiq oʻzining shakllanish va rivojlanish tarixiga ega. Mantiqqa oid dastlabki fikrlar Qad. Sharq mamlakatlarida, xususan, Hindiston, Xitoyda vujudga keldi. Qadimda mantiq falsafa tarkibida boʻlgan, mustaqil fan sifatida shakllanmagan. Yunon falsafasida mantiq masalalari dastlab Parmenidning „Tabiat toʻgʻrisida“ asarida, Eleylik Zenonning aporiyalarida, Geraklit taʼlimotida u yoki bu darajada koʻrib chiqilgan. Aristotelgacha boʻlgan mantiqiy taʼlimotlar ichida Demokritning mantiqiy taʼlimoti, Sokratche int induktiv metodi va Platon dialektikasi diqqatga sazovor. Mantiq ilmining alohida fan sifatida shakllanishi Aristotel nomi bilan bogʻliqdir. U birinchi boʻlib mantiq oʻrganadigan masalalar doirasini aniqlab berdi. Uning „Kategoriyalar“, „Talqin haqida“, „Birinchi analitika“, „Ikkinchi analitika“, „Sofistik raddiyalar haqida“, „Topika“ nomli asarlari mantiq masalalariga bagʻishlangan. Aristotel mantiqni „maʼlum bilimlardan nomaʼlum bilimlarni aniqlovchi“, „chin fikrni xato fikrdan ajra-tuvchi“ fan sifatida taʼriflaydi. Aristoteldan soʻng mantiq, asosan, stoiklar maktabi vakillarining, Epikur, skeptiklar taʼlimotlarida rivojlantirilgan. Stoiklar mantiqning maqsadi inson aqlini xatolardan asrash va haqiqatga erishishdir, deb bilishgan. Keyinchalik Yaqin va Oʻrta Sharq mamlakatlarida ham mantiq ilmi shakllandi. Oʻrta Osiyoda ham falsafa va mantiq mustaqil fan sifatida taraqqiy etdi. Bunda Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Umar Xayyom, Alisher Navoiy, Bedil kabi buyuk mutafakkirlarning xizmati katta boʻldi. Farobiy oʻzining „Mantiqqa kirish“, „Ilmlarning kelib chiqishi va tasnifi“ asarlarida mantiq masalalariga ilmiy bilish metodlari deb qaragan.

Forobiy fikricha, mantiq insonlarni bilish jarayonidagi turli xato va adashishlardan saqlaydi. Forobiy tushuncha, hukm va ularning turlari, xulosa chiqarish, sillogizm va uning figuralari, moduslarini tahlil qildi. Sillogizm va isbotlash usuli eng toʻgʻri, haqiqatga olib keluvchi usul deb hisobladi. Ibn Sinoning „Kitob ashshifo“, „Kitob annajot“, „Donishnoma“ asarlarida mantiqqa doir fikrlari bayon etilgan. „mantiq bilangan (bilimlar) yordamida bilinmaganlarni qanday qilib aniqlashni koʻrsatadigan, haqiqat va haqiqatsifat bilim va yolgʻon nima ekanligini hamda ular

qanday turlarga ega ekanligini aniqlab beradigan ilmdir“, degan edi Ibn Sino.
[BIMM.UZ]

Fikrni mantiqiy izchilikda ifodalash mezonlari:

1. Mavzuga moslik

Bayon etilgan fikr tanlangan mavzuga mos bo‘lishi, asosiy g‘oyadan chetga chiqmasligi kerak.

2. Tartib va izchillik

Fikrlar o‘zaro mantiqiy bog‘langan bo‘lishi lozim.

Kirish, Asosiy qism, Xulosa tartibida bayon qilinishi zarur.

3. Mantiqiy bog‘lanish vositalaridan foydalanish

Gaplar va jumlar bir-biriga bog‘lanib kelishi uchun bog‘lovchi so‘zlar (“demak”, “shuning uchun”, “ammo”, “biroq”, “xulosa qilib aytganda” va h.k.) ishlatiladi.

4. Bir xillik va yaxlitlik

Har bir fikr bitta asosiy g‘oyaga xizmat qilishi, keraksiz takrorlar yoki ortiqcha ma‘lumotlar bo‘lmasligi kerak.

5. Asoslilik va ishonarlilik

Keltirilgan fikrlar dalillar, misollar, iqtiboslar bilan mustahkamlanishi kerak.

6. Tushunarlik

Fikrlar sodda, ravon, tushunarli va murakkab jumalarsiz ifodalansa, o‘quvchi uchun qulay bo‘ladi.

7. Xulosaga olib kelishi

Har bir izoh, dalil yoki fikr oxirida umumiy g‘oyaga xizmat qilishi va aniq xulosaga olib kelishi lozim.

Demak, fikrni mantiqiy izchilikda ifodalash uchun tartib, dalil, bog‘lanish va xulosa asosiy mezonlar hisoblanadi. [MANTIQUIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI. O‘QUV-USLUBIY MAJMUA Falsafa Buxoro-2022]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. oefen.uz
2. uzfi.uz
3. ANTIQIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI. O'QUV-
USLUBIY MAJMUA Falsafa Buxoro-2022
4. Milliy. uz